

MITOLOGIJA KAO HISTORIJSKI IZVOR

Sanda HASAGIĆ
(Univerzitet u Sarajevu)

Uvod

Najjednostavnije rečeno *mit* označava priču, odnosno predanje.¹ (Graves i Patai 1969; Payment 2006; Schomp 2007). Svaki narod ima svoje mitove, ali najpoznatiji su grčki mitovi u kojima su velikim dijelom svoje utemeljenje našle druge civilizacije i kulture preuzimajući ih i prilagođavajući svom životnom prostoru, crpeći iz njih pogodan materijal i vremenom ih pretvarajući u historijske izvore prostora i vremena o kojem svjedoče. Pomoću mi-

1 Ovo je najjednostavnija definicija riječi *mit* i kao takvu potrebno je dodatno objasniti. Mitovi su dramske pripovijesti koje predstavljaju svijetsku povelju što ili opravdava nastajanje drevnih institucija, običaja, obreda i vjerovanja na području njihovog postojanja ili odobrava izmjene. Mit služi kao sažeta potvrda nejasnih znakova, obreda i društvenih običaja. Mitove nije moguće posmatrati samo kao priče jer oni predstavljaju puno više od toga za antičkog čovjeka. Antika je period kada mitovi predstavljaju jedan od najvažnijih segmenata ljudskog života. Pored toga iz njih se izvlače i pouke koje će biti primjenjivane u budućnosti. Mit je služio i kao objašnjenje prirodnih fenomena. Grci nisu razumijeli zemljotres kao prirodnu pojavu podrhtavanja tla. Objašnjenje su pronalazi u tome što su smatrali da se zemlja tresse jer Posejdon kažnjava svoje neprijatelje. Mit je moguće definisati kao prepričavanje ritualne mime koja se javno izvodila na narodnim svetkovinama, a koja se nalazila likovno zabilježena na pečatima, zdjelama, ogledalima, škrinjama, štitovima i tapiserijama.

tova moguće je pratiti kontinuitet života na određenom području i sagledati ga kroz kulturološke vrijednosti koje, historija kao nauka, te mit kao izvor, baštine sa sobom.

Mitovi su priče koje su se prenosile prvobitno narativnim putem, a vremenom se nametnula potreba i za njihovim zapisivanjem kako bi se sačuvali u što vjerodostojnijem obliku. Njihov cilj nije bio samo da ljudi uvide greške i rade na poboljšanju života i ličnosti, nego i da se uz pomoć tih priča povežu sa prošlošću tragajući za vlastitim identitetom i porijeklom, u isto vrijeme povezujući se sa bogovima, te na taj način ostavljajući utisak posebnog porijekla zajednice iz koje dolaze. Mitologija je korištena kao sredstvo pomoću kojeg se čovjek povezivao se sa prirodom, te okruženjem u kojem je živio, istovremeno stavljajući ga pod kontrolu, koju je uspostavljao i pravdao uz pomoć priča koje su vremenom dobile mitološki karakter. Također, koristili su se za prepričavanje historijskih događaja, ali su putem mitova baštinili i održavali tradicije svojih predaka, njihova uvjerenja i običaje, prenoseći ih tako s koljena na koljeno. Mit često objašnjava čovjekovu ulogu i svrhu njegovog života na ovom svijetu, te nagovještava put kojim će krenuti nakon smrti. Mitovi služe i kao objašnjenje za nastanak društvenih organizacija, gradova, te neprijateljstva između država. Obzirom da je teško odvojiti mit od religije, on može poslužiti i kao historijski izvor pomoću

kojeg se nastoji opravdati nastanak neke građevine koja je imala religijsku svrhu² (Grevs 1969). Također, problem predstavlja odvajanje mita i legende, koje nije moguće posmatrati kao isto, iako često isprepleteni sačinjavaju jednu cjelinu. Ovome je posebnu pažnju posvetio Adnan Kaljanac u svom radu *Legenda o Kadmu i problem porijekla Enhelejaca*.³ (Kaljanac 2010; Frazer 2002)

Zahvaljujući svojoj raširenosti i velikoj upotrebi, ali i zapamćenosti u ljudskoj svijesti, mitovi se koriste kao historijski izvori koji služe za proučavanje jedne velike vremenske epohe, gdje na sebi svojstven način daju živopisan opis ljudi, mjesta i događaja, te pomažu u shvatanju načina života, uloge pojedinca, vjerovanja, nadnaravnosti, svakodnevnih običnih, te neobičnih situacija u kojima se čovjek nalazio. Ipak, ne treba zaboraviti da mitovi predstavljaju političku stvarnost vremena u kojem su nastali. Posmatrajući ih kao odraz političke stvarnosti tog vremena, mitovi pružaju kvalitetan, a ne tako rijetko i jedini izvor vremena o kojem svjedoče. Zahvaljujući mitološkim pričama sačuvani su opisi mnogobrojnih događaja koji

2 Dobar primjer mita kao historijskog izvora pomoću koje je moguće pratiti svijest antičkog čovjeka o prirodnoj promjeni godišnjih doba je mit o otmici Perzefone. U ovom mitu Perzefona je oteta od strane Hada, koji je bio zaljubljen u nju. Njena majka, Demetra je tugovala i tražila od bogova pomoć da spasi svoju kćer iz Podzemlja. Dogovoreno je da Perzefona tri mjeseca u godini živi u Podzemlju, a ostali dio godine je slobodna da bude sa svojom majkom. Tako Demetra, tugujući zimi, zemlji daje nepolodno tlo, a kada se Perzefona vrati, ona od sreće zemlju daruje zelenilom i cvijećem.

3 Ponekad distinkcija između mitova i legendi nije potpuno jasna i nemoguće je razdvojiti jedno od drugog kako je to uradio J.G. Frazer. Međutim, iako nerazdvojni, mitovi i legende kao kulturološki artefakti su zahtijevali fundamente na kojima su nastajali.

su od velikog historijskog značaja i koji su ostavili dubok trag u historiji čovječanstva. Zbog njihove važnosti u historijskom pogledu i poruke koja se može izvući iz mitova, potrebno ih je proučavati i čitati jer to odvodi pojedinca daleko u prošlost, gdje se čovjek pokušava snaći u situaciji koja je zadesila glavnog protagonistu, ali i na njegovim greškama ili uspjesima moguće je izvući pouku koja je primjenjiva i za današnji stil i način života. Poznato je kako su neki mitovi široko rasprostranjeni, te prisvojeni od strane mnogobrojnih kultura.⁴ Ovo znači da se mitovi ne mogu smatrati isključivo tvorevinom jedne kulture, nego se trebaju posmatrati kroz prizmu manjih zajednica, civilizacija ili kultura koje su zajedno u interakciji dovele do stvaranja istih. (Calame 2003) To implicira njegov dinamičan karakter, te ekspanziju prenoseći se od zemlje do zemlje, što utječe na njegovu neunificiranost. U svakodnevnom govoru pojedinaca moguće je čuti mnogobrojne rasprave koje su usmjerene na definisanje i razlikovanje *prave istine* od mita, umanjujući nesvjesno njegovu vrijednost i autentičnost kao historijskog izvora.

Prva pisana mitološka djela, historijska nauka može zahvaliti antičkim piscima Homeru i Hesiodu, koji se s pravom mogu smatrati začetnicima procesa spašavanja mitova od zaborava, te prenošenja njihovog značaja poruke budućim naraštajima.⁵ (Grevs 1969) Njihova djela

4 Rasprostranjenost pojedinih mitova širom svijeta se u prvom redu odnosi na grčke i rimske mitove, koji su svoj odraz ostavili i u pričama abrahamističkih religija. Robert Grevs zastupa mišljenje da su Grci svoje mitove preuzeli od Jevreja ili Feničana.

5 Robert Grevs oduzima ovu pionirsku titulu u zapisivanju mitova od *Homera i Hesioda*. Prema Grevsu Aleksandrinac Kalimah, Ovidije ili Ceces iz Bizantije daju raniju i pouzdaniju verziju mita nego *Hesiod* ili *Homer*.

su važan izvor za proučavanje antičke historije. Prema njihovom pisanju danas je moguće zaključiti da su mitovima pristupili kao svakodnevnim događajima. Međutim, opasno je donositi ovakve zaključke jer raspoložive informacije i historijski izvori ne daju siguran podatak da li se tu radilo samo o mitovima ili su pristupili opisu svakodnevnice, od nje stvarajući vlastiti mit koji će vremenom postati duboko ukorijenjen u svijest čovjeka i samim tim posmatran kao vjerodostojno svjedočanstvo, koje je trebalo zabilježiti i opisati. Upravo je Homerova *Ilijada* najbolji primjer upotrebe mita kao historijskog izvora. Njen postanak se datira u VIII-VII stoljeće st.e. i kao izvor služi za proučavanje kasno-mikenskog razdoblja. *Ilijada* se konkretno odnosi na Trojanski rat, kojeg su vodili Ahejci protiv trojanskog kralja Prijama. (Maretić 1956) Prateći *Ilijadu* kao historijski izvor moguće je djelimično dobiti saznanja o izgledu tadašnjih brodova, zaraćenim stranama, junacima tog doba i njihovom vjerovanju u bogove, koji čas sudjeluju u ratu, čas su nijemi posmatrači.⁶ Također, vrijednost *Ilijade* kao historijskog izvora se krije u činjenici da je kroz nju moguće dobiti uvid u neprijateljstvo između dva grada-države tog doba. Starogrčki filozof Aristotel u *Poetici* mit tumači kao fabulu. Platon razlikuje mitologiju kao fenomen narodne mitologije u svom nacionalnom interpretativnom diskursu i filozofsko-simbolički tumači mit. Prema Platonu mitologija je tvorevina nadahnutih pjesnika, odnosno tvorevina neobrazovanih ljudi koji nastoje u svom sjećanju rekonstruisati prošle događaje.⁷ Za Platona je mit *logos* (λόγος) o bogovima,

6 Ova saznanja se temelje na interpretaciji naučnika i često su u većoj mjeri prilagođena onome što želimo saznati, a ne onome što direktno iz izvora možemo dobiti.

7 *Platon* je na pjesnike gledao kao na neobrazovane likove koji

božanskim bićima, herojima (Platon 329). U antici ne postoji odvojeno tumačenje mita i religije, jer su oni jedno. Kroz mitove se ispoljavaju religijska uvjerenja i nema ih potrebe odvajati.

Celestin Tomić u radu *Mit i religija*, mit shvata kao središte rasprava posljednjih stoljeća u filozofiji i teologiji. On objašnjava definiciju mita sa filozofskog, prosvjetiteljskog, racionalnog i pozitivističkog stajališta⁸ (Tomić 1991). Šeling se prvi trudio da prevaziđe takvo shvatanje mita pokazujući u svojoj filozofiji mitologije unutrašnju nužnost i istinitost mitskog predanja. Pindarovo interesovanje za istinitost mitskog predanja je dovelo do gubljenja drevne naivnosti usmene mitske tradicije i mit je od tada počeo da se tumači kao izmišljotina. Kasnije je Ničeova filozofija afirmisala mit kao princip najdubljeg pokretača i stvaralačkog vrela svake kulture. Početkom XX veka i društvene nauke počinju da uzimaju u obzir tumačenje mita kakvo je postojalo u arhaičnim društvima gdje mit označava *istinitu priču*. (Eliade 1970) Poseban doprinos u izučavanju mitološke građe dao je Robert Grevs, koji je u svojoj knjizi *Grčki mitovi* nastojao na jednom mjestu

svojim djelima vladaju velikim masama ljudi. Svoj stav o psihologiji (koju treba shvatiti kao učenje o duši) *Platon* je djelimično predstavio kroz mitove. Teško je reći u koliko je mjeri on ozbiljno pristupao mitološkoj građi.

8 U filozofiji je jasno primjetan problem neotičke vrijednosti mita: mit je čista priča i prema tome suprotan je istini. Prosvjetiteljstvo, racionalizam i pozitivizam vide u mitu priče, izričaje religiozne naive i praznovjera, izvan logističkih i racionalnih tokova, sve izmišljeno, ishitreno, djetinjasto i naivno. Religija je po Tomiću skup mitova, obreda i zakona kojima čovjek želi uspostaviti odnos sa božanstvom.

sistematizirati i skupiti sve poznate mitove⁹ (Grevs 1969). Poražavajuća činjenica je da bosanskohercegovačka historiografija ne vodi računa o ovom izvoru, koji je samim tim zanemaren i bez posebne pažnje tretiran u procesu proučavanja historije ovih prostora. Neproučavanjem mitova zanemaruje se njihovo bogatstvo koje oni u sebi nose. Također, neproučavanje dovodi do prekida kontinuiteta stvaranja života na ovim prostorima i otuđivanja od kulturološke baštine koja kroz mitološku građu daje poseban doprinos historiji.

Istraživanje mitova je naučnike dovelo do zaključka da su mitovi nastali kao rezultat sposobnosti ljudskog uma. Sa ovakvim shvatanjem se slažu Claude Lévi Strauss, Vladimir Jakovljevič Propp, Mircea Eliade, Robert Grevs i mnogi drugi naučnici koji su se bavili mitovima, kako sa historijskog, tako i sa lingvističkog, sociološkog, religijskog, antropološkog, psihološkog i drugih gledišta. Kroz proces istraživanja mitova mnogobrojni naučnici su naišli na prepreku neslaganja istog mita sa različitim gledišta (lingvistička i antropološka škola).

Prema Nedimu Mušoviću, mitovi se mogu posmatrati kao alegorijske slike koje posjeduju demokrativno-narativni karakter. Istražujući smisao mitoloških priča potrebno je voditi računa o imenima, vremenu i sudbini junaka. Nije

9 Prema Grevsu prave mitove treba razlikovati od: a) filozofskih alegorija, kao u *Hesiodovoj kosmologiji*, b) "etioloških" tumačenja mitova koja danas više nisu razumljiva (npr. Mit o Admetu koji je upregao lava i divljeg vepa u svoja kola), c) satire ili parodije, kao u Silenovoj priči o Atlantidi, d) sentimentalne pripovjetke kao što je legenda o Narkisu i Ehi, e) Herojskih saga, kao što je osnovni zaplet *Ilijade*, f) realistične pripovjedi kao što je Odisejeva posjeta Fajačanima.

rijedak slučaj da jedan mit ima više verzija. Postavlja se pitanje Šta uraditi u tom slučaju? Kako ispravno odrediti koja je verzija mita pravovjerna? Greška bi bila da se vrši eliminacija u ovakvom slučaju kada jedan mit ima više verzija. Po Grevsu sve verzije je potrebno posmatrati kao odvojene cjeline, koje se ne smiju izdvajati iz zajedničkog konteksta Svi narodi starih civilizacija, baš kao i danas, imali su širok dijapazon mitoloških priča koje su obuhvatale raznovrsne priče o junacima toga doba, bogovima, polubožanstvima i natprirodnim bićima. Ovakve priče i pojave mogu se posmatrati kao produkt ljudske mašte koja svojim značenjem i svojom ljepotom uzdiže mitologiju toga naroda iznad mitologije ostalih kultura i civilizacija. Moguće je pronaći veliku sličnost između mitova u različitim kulturama. Objašnjenje za ovo vjerovatno se pronalazi u tome da su se ljudi susretali sa istim stvarima, bilo poteškoćama, nedaćama ili pozitivnim stvarima.

Izvor mitova je u ljudskom osjećaju zavisnosti od nepoznatih sila, odnosno čovjek je svjestan da svojom snagom treba raditi na tome da upozna i prilagodi svoj život silama prirode. Antički čovjek je duboko religiozan, o čemu svjedoče ostaci mnogobrojnih hramova podignutih u čast bogova. Međutim, pogrešno je shvatanje da su hramovi služili samo za vjerske obrede ili su podizani isključivo iz religioznih razloga. Naime, isti se trebaju shvatiti i kao potvrda stepena civilizacijskog razvoja, ekonomskom i političkom životu. Današnje shvatanje mita ukazuje na nadahnuto iskazivanje *riječi božije* ili onoga što je davna prošlost, a što je toliko značajno ili utjecajno da vrijedi ponovo spomenuti. Mit predstavlja one događaje, ličnosti ili djela koja su egzistencijalno vezana za identitet određene zajednice. S tim u vezi predstavlja i historijski izvor za to područje. Izvan okvira te zajednice, mitske tvo-

revine mogu biti posmatrane kao manje ili više uspješne umjetničke tvorevine, a ponekad i kao vješto smišljene laži (Mušović 2011). Bogato razvijen mitološki sistem jedan je od sastavnih dijelova antičkog naslijeđa kojeg je helenska književnost naslijedila od prethodnih perioda kulturnog i društvenog razvitka. Mitove ne treba i oni se ne mogu posmatrati kao odjednom nastale tvorevine. Za njihovu preobrazbu u današnji oblik bio je potreban prolazak kroz mnogobrojne faze.¹⁰

Grčki mitovi govore o porijeklu prirodnih pojava, predmeta materijalne kulture, vjerskim obredima i sličnim stvarima sa kojima su svakodnevno dolazili u dodir. U mitovima su najčešće istaknute dvije primarne kategorije likova. Na prvom mjestu su besmrtni bogovi, kojima se pripisuju likovi, mane i vrline koje posjeduje i običan čovjek. S druge strane postoje smrtnici, polubogovi, heroji koji u mitovima imaju funkciju plemenskih vođa, slavnih predaka, osnivača gradova, putnika, sveštenika itd. Jedan od najboljih mitova koji svjedoči o kulturološkom naslijeđu i osnivanju nekog grada je svakako mit o Romulu i Remu, osnivačima grada Rima. Ovaj mit, posmatran kao historijski izvor, predstavlja i odrednicu za uspostavljanje rimskog i julijevskog kalendara (*Ab urbe condita*). Usmena i pismena predanja ne predstavljaju jedinu mogućnost prepričavanja mitova. Oni su svoje mjesto pronašli i u likovnoj umjetnosti, vajarstvu i reljefima kroz čije prikaze svjedoče o jed-

10 Borba između dobra i zla, kažnjavanja ili pohvaljivanja junaka, smrt i uskrnuće, pohvale ili božije kazne, silazak u podzemni svijet, kult predaka i kult prirode, animizmi, magije, rađanje i stvaranje... sve su to uobičajni manifestacioni oblici i siže grčkog mita. Slučajno ili ne, u većoj ili manjoj mjeri ovakve stvari zastupljene su i kod drugih naroda, ali svoje mjesto su pronašli i u abrahamskim religijama.

nom minulom periodu¹¹ (Mušović 2011). Najbolji način za razumijevanje mitova je proučavanje kulture u kojoj je mit nastao (Bonney 1992; Schomp 2007). Mitologija je dugo vremena smatrana metaforom stvarnosti koju su koristile generacije čovječanstva sa namjerom da, kroz univerzalnu poruku, dovedu ljude u sklad sa društvom u kojem žive. Danas mitologija predstavlja dokaz početka stvaranja civilizacije u jednom ciklusu koji svjedoči o razvoju čovjekovog mišljenja o njegovom odnosu prema svijetu koji ga okružuje (Mušović 2011).

Čovjek modernog doba mitove posmatra sa tri različita aspekta: kao priču, kao vjersko svjedočenje ili kao historijski dokument (Fiodorov 2000). Mitove je moguće podijeliti na etičke, metaforičko-alegorijske i historijske (Mušović 2011). Historijska nauka po pitanju mita kao historijskog izvora je unutar sebe podijeljena. U okviru historiografije se vode polemike da li je moguće mit posmatrati kao vjerodostojan izvor. Ipak, proučavanje mitova historičara može brzo odvesti na pogrešan put, jer je ponekad teško saznati istinu oslanjajući se samo na mitove (Calame 2003). Na ovo je potrebno obratiti posebnu pažnju jer je kroz historiju, mit gubio svoju djelotvornost i stvarane su pogrešne predstave o nekim stvarima kako bi se uljepšala slika ili priča prilagodila vremenu. Primjetan je i pohvalan napor u historijskoj nauci da se mitovi istraže u što većem broju i sa što šireg aspekta gledanja, pokušavajući se uklopiti u vremenske i političke okvire njihovog nastajanja. Antičkom čovjeku mit je služio za

11 Antička mitologija nije svoje mjesto kao izvor pronašla samo u književnosti, nego i u likovnoj i keramičkoj umjetnosti, kao i u arhitekturi. Antička mitologija služi kao bogat izvor inspiracije, te kao izvor društvene interpretacije u kojoj se mogu tražiti počeci zapadno evropske kulture i civilizacije.

objašnjenje nejasnih znakova. Priče mitološkog karaktera su se prenosile sa koljena na koljeno, usmenim putem i bile su obogaćene mnogobrojnim sadržajem.

Zaključak

Ljudi kroz svoj životni ciklus prolaze kroz mnogobrojne faze razvitka koje utječu na formiranje njihove ličnosti i daju refleksiju na okruženje u kojem žive na taj način djelujući na slijed događaja koji će vremenom početi da se posmatra kao historija. Okruženi nepoznatim prirodnim pojavama, te problemima koji ih svakodnevno okružuju uz pomoć mašte pokušavaju da stvore nešto natprirodno, što će im pomoći da prebrode životne poteškoće sa kojima su se susreli. Mitovi su priče sa kojima se svakodnevno susrećemo i svjesno ili nesvjesno sudjelujemo u njihovom stvaranju. Antički mitovi su za ljude tog vremena predstavljali zvijezdu vodilju ili neki index ponašanja, te put koji je potrebno slijediti kako bi se osigurala naklonost bogova. Upravo je to razlog zbog kojeg je mitove moguće posmatrati kao historijske izvore, te svjedoke minulog vremena, jer se kroz mitove nastale na određenom području nastoji prikazati situacija i običaji tog društva, te njihova kulturološka svijest i razvijenost. Mitovi nisu priče koje su nastajale samo u antičkom periodu. Savremeni čovjek svakodnevno sudjeluje u stvaranju priča na koje će se kroz izvjestan period gledati kao na mit o pojedincu tog vremena u kojem je nastala priča. Grčka mitologija, ali i kultura su u velikoj mjeri uticale na rimsku, odakle su se proširile širom svijeta stvarajući temelje zapadne civilizacije, čineći dio cjelokupnog izgleda kulturološkog naslijeđa i historijske baštine.

LITERATURA

Izvori

Homer, Ilijada, priredio Tomo Maretić, Nolit, Beograd, 1956. (preveo Miloš N. Đurić)

Platon, The Republic, tekst preuzet sa <http://www.idph.com.br/conteudos/ebooks/republic.pdf>, izdato 2002.

Literatura:

BONNEFOY Y. (1992), *Greek and Egyptian mythologies*. The University of Chicago Press, Chicago 1992.

CALAME C. (2003), *Myth and History in Ancient Greece*. Princeton University Press 2003.

FRAZER J.G. (2002), *The Golden Bough*. Mineola, New York 2002.

ELIADE M. (1970), *Mit i zbilja*. Matica Hrvatska, Zagreb 1970.

FIODOROV M. (2000), *Mitovi i legende cijelog svijeta*. Svjetlost, Sarajevo 2000.

GRAVES R., PATEI R. (1969), *Hebrejski mitovi*. Beograd 1969.

GRAVES R. (1969), *Grčki mitovi*, Nolit, Beograd, 1969.

KALJANAC (2010), Legenda o Kadmu i problem porijekla Enhelejaca, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 39, 2010.

KLAIĆ B. (1966), *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb 1966.

MUŠOVIĆ N. (2011), *Grčka mitologija kao početak stvaranja civilizacije*. Novi izraz za književnu i umjetničku kritiku, 2011.

PAYMENT S. (2006), *Greek Mythology*, The Rosen Publishing Group 2006.

SCHOMP V. (2007), *The Ancient Greeks*. Marshall Cavendish, 2007.

TOMIĆ C. (1991), Mit i religija, hrcak.srce.hr/file/82258 (12.04. 2013., 18:14)